

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка

На правах рукопису

МАТІЮЩЕНКО АНЖЕЛА ВІКТОРІВНА

**ОСОБИСТІСНА КОЛІЗІЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ-СТОЛІТТЯ**

10.01.01. - Українська література.

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ - 1996

№ 211 210
ЛНБ України ім. В. Стефаника

00759801 (U)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі української літератури XX століття Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Науковий керівник — доктор філологічних наук
МЕЛЬНИК В.О.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор ДЕМ'ЯНІВСЬКА Л.С.
кандидат філологічних наук
КОДАК М.П.

Провідна організація — Державний український
педагогічний університет
ім. Михайла Драгоманова

Захист відбудеться "22" травня 1996 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01 24 02 при Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (252601, Київ-1, вул. М. Грушевського, 4).

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Автореферат розісланий "19" квітня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сулима

СУЛИМА М.М.

Актуальність дослідження. Проблема внутрішньої колізії героїв в українській драматургії початку ХХ-століття неодноразово порушувалася вітчизняними літературознавцями. Її суті принагідно торкалися у своїх наукових працях та критичних статтях І. Франко, С. Єфремов, М. Зеров, А. Ніковський та ін. Як один з багатьох аспектів аналізу драматичної творчості Лесі Українки внутрішня колізія персонажа фігурувала у монографіях Л. Куліньської "У світі ідей та образів" і Н. Кулякіної "Леся Українка й Олександр Блок". Художньо-стильові особливості реалізації драматичних колізій висвітлюються в наукових розвідках останнього часу, присвячених драматургії 1910-30-х рр. – Д. Вакулєнко, І. Михайліна, А. Дем'янівської, Т. Свербілової, В. Агєєвої, А. Мороз, А. Кравченко, О. Оліїшник. Проте ще досі не було жодного наукового дослідження, в якому б українська драматургія першої третини ХХ століття аналізувалася виключно з погляду внутрішньої колізії персонажа, що визнається одним із найсуттєвіших композиційно-змістових елементів. Конкретизація значення цієї колізії як особистісної пов'язується, по-перше, з філософсько-психологічними ускладненнями художнього зображення людини у світовій драматургії другої половини ХІХ – початку ХХ століття; по-друге, з вагомістю проблеми особистості в національному духовному житті того часу й, зокрема, в літературі. Аналіз драматургії даного періоду в аспекті особистісної колізії видається актуальним також завдяки певній спорідненості між досліджуванним та сьогодишнім етапом історичного буття української нації.

Наукова повизна роботи. Протягом багатьох десятиліть українська драматургія першої половини ХХ століття досліджувалася переважно на рівні зовнішнього конфлікту, насамперед соціального змісту. В останні роки з'явилася тенденція більш глибокого, комплексного аналізу усіх художньо-змістових елементів драматичних творів того періоду. Цією тенденцією позначені, наприклад, дисертаційні роботи Г. Семенюка "Українська драматургія 20-х років: конфлікти, характери, жанри" та К. Серажим "Ідейно-естетичні пошуки в українській драматургії 20-30-х рр.". Наукове дослідження української драматургії першої третини ХХ століття з погляду однієї з найсуттєвіших її складових – внутрішньої колізії особистості – може стати ще одним кроком у цьому напрямку. Дисертантка сподівається, що за допомогою єдиного аспекту аналізу їй пощастило вибудувати цілісний "сюжет" розвитку української драматургії першої третини ХХ ст.

Мета дослідження полягає в науковому висвітленні досить значного обсягу української драматургії з погляду внутрішньої колізії персонажа як однієї з ідейно-художніх основ драматичного твору. Автор поставив перед собою такі завдання:

- проаналізувати твори Лесі Українки, Володимира Винниченка, Миколи Куліша та інших українських драматургів, виходячи з внутрішньої колізії центрального персонажа, її співвідношення з колізією зовнішнього плану та різноманітними архітектонічно-смісловими складовими драматичного твору;

- простежити еволюцію змісту особистісної колізії в українській драматургії першої третини ХХ століття у зв'язку із сучасними їй філософсько-естетичними концепціями й, зокрема, екзистенційною;

- дослідити художні особливості розкриття внутрішньої колізії героя в українській драматургії даного періоду відповідно до індивідуального стилю кожного митця, а також у контексті певного етапу розвитку світової драматургії.

Наукова методологія дослідження. Основними в роботі є історико-філологічний та філософсько-психологічний методи аналізу художнього твору. Їх вибір обумовлений гегелівським поняттям колізії як художнього втілення діалектичних суперечностей буття та людської природи, розвиток яких стає рушієм драматичної дії: "...Суперечність між чуттєвим та духовним в людині, як боротьба духу з тілом, коли обов'язок заради обов'язку, холодна заповідь змагається з особливими інтересами, гарячими почуттями, чуттєвими схильностями та спонуками, взагалі з усім індивідуальним; як суворий антагонізм між внутрішньою свободою та зовнішньою необхідністю, як суперечність між мертвим, внутрішньо порожнім поняттям та повнотою конкретного життя, між теорією, суб'єктивною думкою та об'єктивним буттям"¹. Вихідним для роботи є також сформульований Г.В.Ф. Гегелем принцип історичного виникнення зрілої національної драми. Його головною реальною передумовою німецький вчений вважав відокремлення людської особистості від загальнонаціональної маси, протистояння цієї особистості і консервативного загалу та усвідомлення нею своїх духовно-психологічних суперечностей². Ці процеси були характерні для української дійсності другої половини ХІХ — початку ХХ століття. І саме вони стали ідейно-змістовою домінантою

¹ Гегель Г.В.Ф. Естетика. — М., 1968. — Т.1. — с. 59.

² Гегель Г.В.Ф. Естетика. — М., 1968. — Т.3, с. 427—428.

драматичної творчості Лесі Українки, В. Винниченка, М. Куліша.

У пошуках сучасного трактування терміну "колізія", колізії зовнішнього та внутрішнього типу, співвідношення понять "колізія" та "конфлікт" автор роботи спирався на теоретичні розвідки О. Анікета, А. Погрібного, В. Халізева. Дослідження ґрунтується також на широкому застосуванні історико-літературних праць, присвячених українській та світовій драматургії. — Д. Антоновича, О. Ставицького, П. Кузьмінюк, Б. Зингермана.

Висвітлюючи зміст внутрішніх колізій української драматургії, дисертантка врахувала відповідне трактування людської особистості у психології та філософії – насамперед, психоаналізі З. Фрейда та екзистенціалізмі. Центральні екзистенційні поняття – "свобода", "вибір", "межова ситуація" – застосовуються для означення новітніх модифікацій традиційних дилем добра і зла, свободи і рабства, матеріального та духовного існування. Антропософські ідеї С. Кіркгора, Ф. Ніцше, К. Ясперса слугують увиразненню певного стану самосвідомості людства й окремої індивідуальності, що неминуче знаходили художнє відображення у тогочасному мистецтві. Водночас, визначаючи усталені загальнолюдські та національні параметри поняття "особистість", автор дослідження звертався до концепції людини в творчості Г. Сковороди.

Теоретична цінність роботи обумовлена спробою дослідження на творчому матеріалі змістових модифікацій та художніх засобів розкриття внутрішньої колізії персонажа, що є суттєвою складовою світової та національної драми у першій половині ХХ століття. Певні спостереження автора дисертації можуть слугувати поглибленню наукового поняття колізії як архітектонічно-сміслового стрижня драматичного твору.

Практичне значення роботи. Зміст дослідження може бути використаний при підготовці загальних курсів історії української літератури, а також спецкурсів для вищих учбових закладів, присвячених українській драматургії першої третини ХХ століття.

Апробація роботи. Дисертація обговорена і схвалена на засіданні відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Основні висновки й положення роботи розкриті в публікаціях, список яких подається наприкінці автореферату.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Обсяг роботи 161 стор.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі перш за все висвітлюються теоретичні підвалини даного дослідження: гегелівське поняття драматичної колізії, співвідношення між колізією внутрішнього та зовнішнього типу, подальша трансформація й використання цих основних архітектонічно-сміслових складових драматичного твору на нових історичних етапах розвитку світової драматургії. Автор вказує на значне місце внутрішньої колізії персонажа в "новій драмі" другої половини ХІХ століття та різних напрямках модерністської драми наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Аргументуються підстави аналізу з погляду особистісної колізії творчості видатних українських драматургів – Лесі Українки, Володимира Винниченка, Миколи Куліша, що визначила собою великий період розквіту національної драматургії у річці загальносвітових художньо-філософських тенденцій. Підкреслюється актуальність для української літератури проблеми особистості в її змістовому та формотворчому аспекті. Наголошується спроба цілісного дослідження української драматургії перших трьох десятиліть ХХ століття та художньо-естетична вагомість тих драматичних творів 20-30-х рр., в яких колізія особистості співіснувала, а почасти відігравала й суттєвішу смислову роль поряд із обов'язковим зовнішнім конфліктом соціально-класового змісту. Автор констатує також недостатню увагу попередніх дослідників української драматургії даного періоду до особистісної колізії персонажа.

Розділ І – "Колізія духовної свободи й несвободи особистості" – подає визначення основних художньо-філософських тенденцій у світовій драматургії другої половини ХІХ століття, пов'язаних з явищем " нової драми", репрезентованої насамперед творчістю Г. Ібсена. Відбувається посилення ролі внутрішньої колізії персонажа, завдяки подоланню умовності, "неповноти" художнього відображення людини в драматургії; розширення поняття драматичного характеру за рахунок його філософсько-психологічного ускладнення; використання діалектики становлення людського характеру як джерела та рушійної драматичної дії. Саме внутрішня суперечність героя, боротьба в ньому протилежних ідей, почуттів, прагнень утворюють разом з колізією обставин та характерів сюжетний стрижень драм Ібсена. А народження особистості через свідомий та вільний ду-

ховно-етичний вибір, співзвучний з центральним постулатом філософії С. Кіркгора, визначає їх смислове наповнення.

Автор звертається до загальної характеристики драматичної творчості Лесі Українки у зв'язку з її винятковим місцем у розвитку драматургії національної та вищезначеними тенденціями світової. Творчість драматичного поета була завершальним етапом становлення національної драматургії. Герой української романтично-побутової драми був уособленням народного етичного ідеалу, як правило, "вкладався" в межі мело-драматичного амплуа, типового романтичного характеру або типового представника певної соціальної верстви. Герой драматургії Лесі Українки – це насамперед людська індивідуальність, в якій типові національно-психологічні та історико-соціальні риси підпорядковані її особистісній унікальності. Стрижень драматичної поеми Лесі Українки, як правило, утворює колізія зовнішнього плану – суперечність між героєм та консервативним людським загалом. Однак внутрішній аспект цієї колізії є також визначальним для твору в композиційно-змістовному плані. Це здійснення героєм вільного світоглядно-етичного вибору, болісне осягнення конфлікту з оточенням і палке прагнення піднести його до рівня особистісного самовизначення. Внутрішня колізія персонажа знаходить тут свій художній вияв у напружених монологів-медитаціях героя, сповнених інтелектуальних рефлексій щодо свого вибору, та обороною цього вибору у пристрасних діалогах-дискусіях з іншими персонажами й остаточною реалізацією його у вчинку.

Автор роботи виділяє кілька змістових модифікацій колізії духовної свободи у різних відгалуженнях драматичної творчості Лесі Українки:

- свобода як національне самоусвідомлення людини ("Вавилонський полон", "На руїнах", "Бояриня", "Оргія");

- свобода людської волі щодо історичного процесу ("Кассандра", "Три хвилини");

- вільна творчість як вияв духовної свободи людини ("У пуці", "Оргія");

- вільний світоглядний вибір, свобода людської свідомості щодо певної ідеї, зокрема релігійної ("В катакомбах", "Руфін і Прісцилла", "Йоганна, жінка Хусова");

- свобода як вірність своїй унікальній духовно-психологічній сутності ("Лісова пісня", "Камінний господар").

Дисертантка розглядає окремі твори драматурга, виходячи з колізії центрального персонажа, зупинюючись на її розвитку та художніх засобах розкриття.

У "Кассандрі" відбувається трансформація центральної для античної трагедії колізії протистовняння людини й фатуму. Останній в драматичній поемі Лесі Українки отожднюється з ходом історичного процесу, надаючи таким чином творові додаткової актуальності. У зв'язку з цим внутрішня колізія героїні становить собою суперечність між її пророчою інтуїцією та браком певності у своєму передбаченні й волі для діяння згідно з ним. Як наслідок особистісної колізії Кассандри в творі розвивається колізія зовнішня – несприйняття її пророцтв співвітчизниками. Розв'язанням внутрішньої суперечності героїні стає повна реалізація її духовної свободи щодо історичного процесу через поєднання внутрішнього переконання і вчинку.

Особистісна колізія головного героя драматичної поеми "У пуці" на початку твору вкладається в дилему вільної творчості та суспільного обов'язку, але в своєму розвитку сягає глибших суперечностей природи мистецтва та психології митця: творчість позбавлена джерел в існуванні серед людей, мертва, як і творчість під жорстким тиском зовнішнього світу. Художня реалізація колізії персонажа позначена контрастом між відповідними давній історичній епосі рисами характеру героя – нуританина XVII століття – та філософськи ускладненим змістом його монологів на самоті, що зближують "У пуці" з інтерпретаціями тієї ж дилеми митця в "Будівничому Сольнесі" Г. Ібсена та "Затопленому дзвоні" Г. Гауптмана.

Внутрішня боротьба героїв драми "Руфін і Прісцилла" пов'язана з владою ідеї над людською свідомістю, абсолютизацією цієї ідеї та спричиненим нею духовним рабством. Два центральні персонажі твору репрезентують паралельний розвиток колізії такого змісту, що ускладнюється їх взаємним почуттям любові. Загальне посилення дійовості у драмі обумовлене одночасним виявом внутрішньої колізії героїв як у філософській дискусії, так і безпосередньо в дії, у вчинку. Відбувається також психологічне збагачення другорядних персонажів, завдяки їх піднесенню до особистісного рівня – здатності здійснювати свідомий духовно-моральний вибір.

Драматична поема "На полі крові" позначена поглибленням проблеми фетишизації ідеї в людській свідомості. Особистісна деградація Юди демонструє, як без екзистенційного наповнення

відбувається девальвація змісту найвеличнішої ідеї. Саме гострота внутрішньої колізії героя забезпечує драматизм твору, що має форму ретроспективної сповіді Юди перед випадковим слухачем.

У цьому розділі дисертантка звертається також до ранньої драматичної творчості В. Винниченка, де одночасно із зрілими драмами Лесі Українки була оригінально поставлена проблема духовної свободи особистості. Головна змістова відмінність цієї колізії в драматургії Винниченка полягає в загостренні її психо-фізіологічного аспекту, акцентації біологічної природи людини, її невдиривності від суто духовної основи. Це в свою чергу обумовлює натуралістичні художні засоби реалізації внутрішньої колізії персонажа.

Перші п'єси В. Винниченка – “Дисгармонія”, “Великий Молох”, “Базар” – об'єднані центральною постаттю революціонера-інтелегента і його поглядом на революцію як шлях не лише до соціального звільнення, а й до духовного вивершення кожної людської індивідуальності. Суперечність між ідейними переконаннями та реальною життєвою поведінкою центральних героїв визначає зміст їх дискусій та внутрішніх шукань.

У п'єсах “Шаблі цвастя” та “Memento” проблема особистісного вдосконалення набуває філософського забарвлення. Їх герої обирають шлях “себстворення” через звільнення від усіх моральних табу та накиннутих суспільством умовностей. Автор дисертації вбачає певну художньо-філософську поверховість у розв'язанні колізії духовної свободи особистості в цих творах, що відзначалося й у статтях сучасників драматурга: “Трагедії переходу од старої до нової моралі у героїв Винниченка не помічаємо, і це вказує тільки на те, що вони не живі люде, а простісінькі шаблони, “чоловічки з паперу”...”¹. Водночас, дисертантка підкреслює незаперечну ідейно-естетичну цінність ранніх драматичних творів В. Винниченка, де відобразилися небезпечні процеси у свідомості інтелектуально розвиненої особистості, які надалі перетворилися в глобальні трагедійні колізії українського мистецтва та дійсності.

У розділі II – “Колізія екзистенційно-морального вибору особистості” – розглядається місце й роль внутрішньої колізії героя в модерній драмі різних напрямків. Зокрема, відзначається філософська абстрагованість, умовність зовнішньої колізії в символістсь-

¹ Христюк П. В. Винниченко і Ф. Ніцше // Українська хата. – 1913. – №4. – с.293.

кій драмі (насамперед творчості М. Метерлінка) та пов'язане з цим зображення людини не стільки як конкретної індивідуальності, скільки як безособистісного знаку, жертви глобальних суперечностей буття. Таким було естетичне віддуння загальних тенденцій у самосвідомості людства, пов'язаних із кризою раціонально-позитивістської моделі світобудови та спричиненою нею кризою людської особистості. Втрата віри в Бога, традиційних духовно-ціннісних орієнтирів призводить до внутрішньої розпорошеності людини, руйнації її особистісної структури, воли до життя (за Ніцше) та здатності протистояти тиску зовнішніх обставин. Таким є узагальнений зміст внутрішньої колізії героя не тільки символістської драми, а й драми, позначеної реалістичним (А. Чехов), неоромантичним (Е. Гауптман) та неонатуралістичним (А. Стріндберг) зображенням людського буття. Сутність основних духовних дилем епохи художньо відбивається у "слабкості", невизначеності характерів персонажів, їх нездатності до вчинку, млявості дії зовнішньої та напруженості внутрішньої – зміни настрою, емоційно-психологічних станів та стосунків персонажів¹. Такі особливості розвитку світової драматургії дисертантка враховує, характеризуючи створені у другому десятилітті ХХ ст. й позначені модерними художньо-філософськими рисами драми Лесі Українки, В. Винниченка та Я. Мамонтова.

У "Лісовій пісні" Лесі Українки наявний паралельний, але протилежний за своєю сутністю розвиток екзистенційно-моральної колізії особистості в образах двох головних героїв. Мавка, зберігаючи свою вільну лісову душу, водночас через кохання до Лукаша осягає людський закон добра і самопожертви. І долає таким чином за діалектикою особистісного становлення С. Кіркегора, найвищий ступінь духовного сходження. При цьому традиційний для символістської поезики момент перевтілення нереальної істоти в реальну, одухотворену, набуває екзистенційного смислу. З Лукашем відбувається протилежний процес: через зраду своєї духовної сутності – "істинного серця" за Сковородою – він чинить зло й втрачає людську подобу. Його символічне переродження знову ж таки несе в собі морально-філософський зміст.

У драмі "Камінний господар" відбувається екзистенційне напов-

¹ Про дію внутрішнього типу див.: Халізев В. Драма как род литературы. Поэтика, генезис, функционирование. – М.: Изд. МГУ, 1986 г. – с.149-150.

нення проблеми свободи. В образі Дон Жуана вона трактується як абсолютно спогнана, довірена реалізія людською своєю чуттєвою сутністю. Однак завдяки загостренню морального аспекту проблеми, виникає колізія свободи і сваволі (Дон Жуан), свободи та насильства над іншими (Донна Анна), аморального вчинку та відновдальності за нього (обидва герої).

З погляду внутрішньої колізії персонажа аналізуються ранні драматичні твори Я. Мамонтова. Вони позначені свідомим використанням характерних для модерністської драматургії колізій та пошуками їх своєрідного художньо-стильового втілення, спробою синтезу символічних та реалістичних елементів. За змістом колізії центральних персонажів у драмах Мамонтова становлять собою суперечність між індивідуальною буттєвою реалізацією у творчості – “сродній праці” – та рутинним існуванням, псевдореалізацією в духовно чужій діяльності. Таку дилему по-різному розв’язують для себе головні герої драм Я. Мамонтова “Над безоднею”, “Дівчина з арфою”, “Веселий Хам”.

П’єси В. Винниченка, створені в 1910-х роках, позначені поглибленням центральної у його творчості проблеми – самореалізації особистості в абсолютно “чесному” існуванні за власновиробленим світоглядно-етичним кредо. Але порівняно із ранніми творами драматурга тут наявні певні художньо-стильові зміни. Центральна зовнішня колізія у вигляді ідейно-філософської дискусії поступається місцем колізії мелодраматичній. У зв’язку з цим вияв внутрішніх пошуків та переконань героїв відбувається опосередковано – через їх повсякденне існування, в найдрібніших душевних порухах та вчинках. Центральні герої п’єс В. Винниченка здійснюють вибір себе – своєї істинної духовно-психологічної сутності на кожному повороті локальної життєвої ситуації, і тому цей вибір набуває виразного екзистенційного змісту. Художнє розкриття особистісної колізії персонажів Винниченка позначене впливом модерністської філософсько-естетичної концепції людини: превалювання ірраціонально-чуттєвих поривань, підсвідомих проявів та їх зіткнення зі свідомо-альтруїстичною частиною психіки; це духовно-тілесна “багатоповерховість”, невечерність людської істоти, незіставна із традиційним поняттям драматичного характеру.

У розділі докладно аналізуються три п’єси В. Винниченка, де внутрішня колізія екзистенційно-морального змісту відіграє ключову композиційно-змістову роль. Головна героїня “Брехні” виступає

за сюжетом дієвкою особою мелодраматичного трикутника, однак її образ надзвичайно збагачується завдяки філософсько-психологічному ускладненню внутрішньої колізії. Включає до раціонального обґрунтування подружньої зради в ім'я сімейного щастя, героїня неси стає жертвою власного морального релятивізму, і таким чином загальна проблематика твору, за спостереженням М. Вороного, зводиться до філософського питання "Що є істина?"¹.

У п'єсі В. Винниченка "Чорна Пантера та Білий Медвідь" початкова гостра колізія-ситуація тісно пов'язана з внутрішньою дилемою головного героя – між екзистенційною реалізацією у творчості та виконанням буденних сімейних обов'язків. Неспроможність героя розв'язати цю дилему обумовлена його духовною розхитаністю, особистісною невизначеністю, нездатністю до свідомого й відповідального вибору. Трагічний фінал твору спричинений верховенством тваринно-підсвідомої стихії в центральних персонажах, на яке вказують, зокрема, їх символічні прізвиська.

Автор дослідження констатує близькість до вищезазначених творів В. Винниченка його п'єси "Гріх", насамперед, за морально-екзистенційною колізією героїні, тоді як колізія зовнішнього плану зближує її з ранніми п'єсами на революційну тематику. Внутрішня трагедія Марії Ляшківської та її конфлікт не лише з ворогами, а й з учорашніми друзями зумовлені випробуванням у реальній межовій ситуації небезпечної теорії "відносності гріха". Зав'язка колізії – "певинна" зрада в ім'я кохання – штовхає Марію на цілу низку злочинів, призводить до її духовної ізоляції та смерті як єдиного способу порятувати товаришів і виправдати себе. Можна погодитись із твердженням А. Ошишкевич про те, що В. Винниченко "зумів передбачити, передчути і відмітити ситуацію вагань і вільного вибору, які стали щораз то гострішими проблемами для людини ХХ століття"².

Розділ III – "Колізія соціально-етичного вибору особистості" – висвітлює ідейно-змістові та формально-естетичні відмінності української драматургії кінця 1910-х – початку 20-х років. Це виведення на перший план колізії зовнішнього типу та соціально-класо-

¹ Вороний М. У путях брехні // Театр і драма. – К.: Мистецтво, 1989. – С.186.

² Ошишкевич О. "Пророк" – остання драма Володимира Винниченка // Слово. – Едмонтон, 1973. – 36.5. – С.204.

вого змісту: спричинене такою архітектонічно-смісловим моделлю драми художнє спрощення людини в ній – змалювання виключно як соціальної істоти, носія класових, політичних та економічних інтересів та обумовленого соціальним станом комплексу духовно-психологічних рис. Відсутність повнокровної людської особистості та притаманних їй колізій була однією з головних причин художньої неовіновитості так званої агітаційної драматургії перших пореволюційних років. Надалі, не без санкції ідеологічних, відбувається формування моделі "радянської драми". Дозволяється єдина внутрішня колізія героя – боротьба індивідуального почуття та революційного обов'язку, що точиться на тлі основного класового конфлікту. Розв'язання цієї колізії на користь ідеї насильницького переустрою життя було також канонізоване відповідними директивами та втілене драматургами-конформістами. Однак у найбільш художньо повнокровних та чесних драматичних творах 20-х – початку 30-х років, при зовнішньому дотриманні сюжетних схем та класового забарвлення персонажів, наявне й протилежне розв'язання такої колізії – на користь індивідуального, особистісного і, отже, гуманного в людині. На розгляді саме цих творів – "Між двох сил" В. Винниченка, "Яблунового полону" І. Дніпровського, "Майстрів часу" І. Кочерги — зосереджує свою увагу автор дослідження.

У пореволюційній драматургії Я. Мамонтова, значну частину якої становили п'єси з виключно зовнішньою колізією соціально-класового змісту, найцікавішими залишаються твори, що органічно продовжували особистісно-психологічну лінію раннього періоду. П'єси "Батальйон мертвих", "Княжна Вікторія", "Його власність", тематично присвячені загибелі під час революції панівного дворянського класу, позначені, завдяки внутрішній колізії персонажа, утвердженням особистісної цілісності, гідності й чистоти краєвих представників цього класу.

Автор дисертації здійснив одну з перших спроб аналізу драматичних творів Є. Плузника, одного з найталановитіших представників Розстріляного Відродження. Ідейним стрижнем його п'єс "Професор Сухораб" та "Змова в Києві" є трагічна історична доля української інтелігенції, її цілеспрямоване соціальне, духовне й фізичне винищення в тоталітарному суспільстві. Глибинні передумови цього процесу розкриваються завдяки внутрішній драмі центрального персонажа – безкомпромісного носія комплексу інтелігентності, головними складовими якого є загальнолюдські духовно-етичні

цінності. Професор Сухораб та інженер Лукаш, герої "Змови в Києві", болісно переживаючи свій ідейний та й духовний розрив із власними синами, у жорсткому особистісному виборі замінюються вірними цим цінностям. Водночас досконалим виписаним другорядні постаті творів Плузника – насамперед, дорослі діти головних героїв – розв'язуючи соціально-етичні дилеми епохи, піддаються її руйнівному впливу, сповідають класову, заідеологізовану мораль, або ж взагалі конформістську аморальність. Зушляючись на художніх особливостях реалізації внутрішньої колізії героїв у творах Я. Мамонтова та Є. Плузника, дисертантка підкреслює переважання реалістичного психологізму. Мамонтов використовував також елементи символістської поетики для розкриття душевного стану своїх персонажів, а композиційно-стильові властивості "Професора Сухораба" Плузника свідчать про вплив чеховської естетики драми.

Наступна частина розділу цілком присвячена творчості Миколи Куліша, яка становить собою найдовершеніше драматичне втілення духовних процесів трагічної для України доби. Архітектонічно-смісловим центром творів драматурга завжди є протистояння людини та епохи, в них відбувається піднесення конкретно-історичного соціального конфлікту до одвічної філософської колізії протистояння людського "Я" та зовнішнього світу. Глибокий психологізм митця, блискуче реалізований у характерах персонажів, дозволяє відкрити всі рівні людської істоти: за поверховим соціальним – завжди повстають національний, родинний і, нарешті, індивідуальний. Узагальнений зміст внутрішньої колізії героя М. Куліша — це втрата національної та особистісної самоідентифікації людини під тиском антилюдської соціальної системи. Глибинний філософсько-естетичний зв'язок творчості М. Куліша із попередніми етапами розвитку української драматургії полягає у розкритті нових модифікацій головних національних духовно-психологічних дилем, що вперше постали в творах Лесі Українки. Це колізія пророка, якого не розуміє й відштовхує маса ("Вічний бунт", "Зона"); колізія ідейного фанатизму ("Маклена Граса"); абсолютизації ідеї в людській свідомості та згубності обивательської інтерпретації цієї ідеї ("Народний Малахій"); колізія свободи й залежності людської істоти від держави та історичного процесу ("Патетична соната", "Прощай, село!").

Дисертантка аналізує селянську трилогію М. Куліша – "97", "Комуна в степах", "Прощай, село!", узагальнюючи її ідейно-філософський зміст як знищення тоталітарною машиною основи україн-

своїй цивілізації – особистості селянина. Автор роботи відзначає контраст у п'єсі "97" між ідеальністю Мусія Кошкетки (що є синтезом чеснот, притаманних позитивному персонажу української драматургії XIX ст. та обов'язкових рис позитивного героя "радянської драми") і вражаючим художнім відображенням деградації селянської душі в постатях другорядних персонажів. У "Комуні в стінах" кожен із героїв здійснює вибір між власністю та абсолютно чужою для селянської свідомості ідеєю колективізму. В "Прощай село!" внутрішня колізія селянської особистості – втрати одвічних духовно-етичних цінностей, на яких виховувалися покоління, – досягає своєї кульмінації в образах Романа, Мотрі й Дмитрика.

Автор роботи акцентує увагу на творах М. Куліша, де драматург досягає найвищого філософсько-символічного узагальнення у відображенні соціально-історичної реальності та трагедії людської особистості у ній. У "Маклені Грасі" складна еволюція підлітка стає духовно-психологічною канвою народження революціонера – процесу, неминуче пов'язаного із злочином в ім'я ідеї та запереченням відповідальності за цей злочин. В символічно-гротесковій постаті Падура художньо реалізується глобальна колізія знецінення та занепаду людської особистості в XX столітті – в епоху неоварварства й тотальної суспільної ієрархічності.

Унікальне людське "Я" виступає не лише смисловим, а й архітектонічним стрижнем "Патетичної сонати" М. Куліша. Твір побудовано як драматизовані картини-спогади головного героя, завдяки введенню в структуру п'єси першої особи оповідача, що є водночас дійовою особою. Змістовим розвитком внутрішньої колізії головного героя-інтелігента стає поступова духовно-етична уніфікація та деградація людської особистості в історичну епоху знецінення життя окремої людини, її визначення як "соціального елемента" та зняття класової моралі. Висвітлюючи співзвучні за значенням внутрішні колізії двох центральних персонажів "Патетичної сонати" — Глька та Марини, автор дослідження зупиняється також на художніх засобах їх розкриття: це використання музичних термінів та образів для відтворення емоційно-психологічних станів людини; ритмічне нюансування мовлення; символічні образи та відіння, що увиразнюють внутрішній світ персонажів.

У висновках підсумовується аналіз української драматургії першої третини XX століття з погляду особистісної колізії.

У драматичній творчості Лесі Українки та раних п'єсах Володимира Винниченка, що належать до перших років століття, однією з центральних є колізія духовної свободи й несвободи людської індивідуальності. Твір тримається, як правило, на рівноправному розвитку цієї колізії та безпосередньо пов'язаної з нею колізії зовнішнього плану. Однак саме появою в українській драматургії колізії особистісного змісту обумовлене розширення в ній поняття драматичного характеру – до його діалектичного становлення через світоглядно-етичний вибір та вишук, єдність внутрішньої й зовнішньої дії в драмі.

В українській драматургії 1910-х років відбувається трансформація змісту внутрішньої колізії героя, яку можна окреслити тлумаченням свободи особистості як вірності не лише певному світоглядно-етичному кредо, а й усієї своїй унікальній духовно-психологічній сутності. Водночас, із екзистенційним наповненням поняття свободи відбувається також загострення морального аспекту її реалізації в найдовершеніших драматичних творах Лесі Українки та В. Винниченка. У ранній творчості Я. Мамонтова, що перебувала під значним впливом модерної, зокрема, символістської драми, внутрішня колізія героя превалює над колізією зовнішнього плану. Цим обумовлена загальна статичність дії, її переважно внутрішній тип – не розвиток сюжетних перипетій, а коливання настроїв дійових осіб, зміна їх емоційно-психологічних станів.

Основним змістом внутрішньої колізії в драматургії 1920-х — початку 30-х рр. стає бунт особистості проти суспільно-історичного абсурду за збереження своєї людської унікальності, одвічних духовно-етичних цінностей. І хоча ця колізія посідає порівняно локальне й другорядне місце в композиції драми, побудованій загалом на зовнішній колізії соціально-класового змісту, саме через внутрішні боріння свого героя Є. Плужник, І. Дніпровський, Я. Мамонтов розкривали глибинний, інколи свідомо завуальований, гуманістичний сенс своїх творів. У драматургії М. Куліша він знаходить найвідвертіше та найдовершеніше художнє втілення: неможливість суспільної гармонії, збудованої на людській крові, на уніфікації та знищенні людської особистості.

Такі спостереження автора дослідження дозволяють означити українську драматургію першої третини ХХ століття як класичний період розвитку національної драми. Художня досконалість у поєднанні з розкриттям на національному матеріалі глобальних філо-

софістико-естетичних колізій буття та людської природи об'єднують драматичну творчість Лесі Українки, Володимирів Винниченка та Миколи Куліша в органічне естетичне ціле. Його головною спільною рисою є колізія становлення особистості в людському колі, якій, за спостереженням Г.В.Ф. Гегеля, відповідав у історичній реальності процес остаточного національного самовизначення та державотворення. Зовсім не випадково періоди розквіту національних драматургій – антична трагедія, творчість Шекспіра, Корнея, Піндера, Ібсена – збігалися з історичними етапами національного, суспільно-громадського піднесення. Отже, всебічне наукове осмислення української драматургії, створеної на одному з вирішальних етапів національного становлення українського народу, має не лише суто літературознавчу вагу. Воно може сприяти сьогодні, в період державного та культурного відродження України, процесам духовного очищення та самоосягнення нації.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Внутрішня колізія героя в українській драматургії 20-30-х років ХХ століття. — Діп. в ДНТБ України. 12.03.96 — №708. — Ук 96. — 32 с.
2. Вибір духовної свободи (До проблеми особистісної колізії в драматургії Лесі Українки) // Слово і час. — 1996. — №4.
3. "...і маленького людського серця агонія" (З приводу нового видання п'єс Є. Плужника) // Сучасність. — 1993. — №7. — С. 126-128.
4. Світло й тіні "Міста" (Внутрішня колізія героя у романі В. Підмогильного) // Березіль. — 1990. — №7. — С. 175-178.
5. Колізія екзистенційно-морального вибору особистості в драматургії В. Винниченка 1910-х років // Збірник доповідей ІІ-х Винниченківських читань. — Кіровоград, 1996.

16
SUMMARY

Matuschenko A.V. Personality's Collision in the Ukrainian Dramaturgy of the first one third of XXth century.

The dissertation for a candidate's degree of philological sciences in speciality 10.01.01. – Ukrainian literature Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Kiev, 1996.

The present study analyses ukrainian dramaturgy of the first one third of XXth century (Lesia Ukrainka, V.Vinnichenko, M.Kulish) in the aspect of personality's collision. The author investigates pithy evolution of character's inherent collision and artistic means of it's opening. There is attempt to construct the complete line of the development of ukrainian dramaturgy of this period, based on the one aspect of it's analysis.

АННОТАЦІЯ

Матющенко А.В. Личностная коллизия в украинской драматургии первой трети XX века.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. – Украинская литература, Институт литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины, Киев, 1996.

Защищается рукопись, в которой период расцвета украинской драматургии в первой половине XX века впервые анализируется с точки зрения личностной коллизии героя. В процессе исследования творчества Леси Украинки, В. Винниченко, М. Кулиша и др. прослеживается эволюция содержания и художественные особенности раскрытия внутренней коллизии центрального персонажа.

Сделана попытка, опираясь на единый аспект анализа, выстроить целостную линию развития украинской драматургии данного периода.

Ключові слова: особистісна колізія, дія зовнішнього типу, дія внутрішнього типу, зовнішня колізія.

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Abstr. 2.12.1

AB 34.549

AB 34.549

Драматургия українського театру. Класичический період. Автор: [немає чітко видно].
Книга містить аналіз історичного розвитку драматургії українського театру в класичический період. Автор досліджує різні естетичні течії, тенденції та художні засоби цього часу, зокрема звертаючи увагу на творчість видатних драматургів українського театру.

Книга містить аналіз історичного розвитку драматургії українського театру в класичический період. Автор досліджує різні естетичні течії, тенденції та художні засоби цього часу, зокрема звертаючи увагу на творчість видатних драматургів українського театру.

ВСТУП

Драматургія українського театру в класичический період є важливою частиною української драматургії. Вона характеризується високим рівнем розвитку та багатством форм. Автор досліджує різні естетичні течії, тенденції та художні засоби цього часу, зокрема звертаючи увагу на творчість видатних драматургів українського театру.

Драматургія українського театру в класичический період є важливою частиною української драматургії. Вона характеризується високим рівнем розвитку та багатством форм. Автор досліджує різні естетичні течії, тенденції та художні засоби цього часу, зокрема звертаючи увагу на творчість видатних драматургів українського театру.

Драматургія українського театру в класичический період є важливою частиною української драматургії. Вона характеризується високим рівнем розвитку та багатством форм. Автор досліджує різні естетичні течії, тенденції та художні засоби цього часу, зокрема звертаючи увагу на творчість видатних драматургів українського театру.